

SZVETLANA ALEKSZIJEVICS

UTOLSÓ TANÚK

EURÓPA
KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2026

www.alexandra.hu
www.moebius.hu
www.europakiado.hu

„FÉLT VISSZANÉZNI...”

Zsenya Belkevics, hatéves.

Jelenleg gyári munkásnő.

Negyvenegy június...

Emlékszem rá. Egészen kicsi voltam, de mindenre emlékszem...

Az utolsó, amire a békeidőből emlékszem, a mese – hogy anya mesélt nekem elalvás előtt. A kedvenc mesémet, az aranyhalról. Én is mindig kértem valamit az aranyhaltól: „Aranyhalacska... Drága aranyhalacska...” A kishúgom is mindig kért valamit. Ő máshogy kért, úgy, ahogy a népmesében van: „Csuka kívánsága, szívem óhajtása...” Azt kívántuk, hogy nyáron elutazzunk a nagymamához, és hogy apa is jöjjön velünk. Ő olyan vidám.

Reggel riadtan ébredtem. Valami ismeretlen hangokra.

Anya és apa azt hitték, hogy alszunk, én pedig a kishúgom mellett feküdtem, és úgy tettem, mintha aludnék. Láttam: apa sokáig csókolgatta anyát, csókolta az arcát, a kezét, én meg csodálkoztam, mert így még sohasem csókolta. Kimentek az udvarra, mire az ablakhoz szökkentem: anya apa nyakában

csüngött, és nem eresztette. Apa kiszakította magát, és futni kezdett, de anya utolérte, megint nem ereszti, és kiabál valamit. Ekkor én is felkiáltottam: „Apa! Apa!”

Felébredt a kishúgom meg a kisöcsém, Vászja, a kishúgom látja, hogy sírok, és ő is kiabálni kezd: „Apa!” Mind kiszaladtunk a tornácra. „Apa!” Meglátott minket, és, ahogy most emlékszem, eltakarta az arcát a kezével, és elindult, szinte futva. Félt visszanézni...

Olyan erősen sütött a nap az arcomba, hogy ma sem tudom elhinni, hogy azon a reggelen az apám elment a háborúba. Nagyon kicsi voltam, de azt hiszem, éreztem, hogy utoljára látom.

Így is maradt meg az emlékezetemben: a háború az, amikor nincs ott az apám.

S aztán emlékszem még a fekete égre és a fekete repülőgépre. Anya az út mellett feküdt szétvetett karokkal. Kértük, hogy keljen fel, de nem mozdult. A katonák sátorponyvába tekerték, és ott helyben eltemették. Mi meg kiabáltunk, kérleltük őket: „Ne ássátok el a gödörbe az anyukánkat... Majd felébred, és megyünk tovább.” Valami nagy bogarak mászkáltak a homokban... Nem tudtam elképzelni, hogyan él majd az anyukám a föld alatt azokkal a bogarakkal. És hogy találjuk meg aztán, hogyan fogunk újra együtt lenni? És ki ír levelet az apukánknak?

Az egyik katona megkérdezte: „Hogy hívnak, kislány?” Én meg elfelejtettem a nevemet. „Kislány, mi a családneved? Hogy hívják az anyukádat?” Nem emlékeztem rá... Éjszakáig ott ültünk a földbucka mellett, ahová eltemették anyát, aztán felraktak minket egy szekérre. Tele volt gyerekekkel. Valami öregember hajtotta, felszedett minden gyereket az úton. Meg-

érkeztünk egy idegen faluba, és idegen emberek szétszítottak minket a házikókba.

Sokáig nem szólaltam meg. Csak néztem.

Aztán, emlékszem, nyár volt. Fényes nyár. Egy idegen asszony megsimogatja a fejem. Elsírom magam. És elkezdek beszélni... Mesélek anyáról és apáról. Ahogy apa futott, és még csak vissza sem nézett... Ahogy ott feküdt anya az út mellett... Ahogy mászkáltak a bogarak a porban...

Az asszony simogatja a fejem. És abban a pillanatban megértettem: hasonlít az anyukámra...

„AZ ELSŐ ÉS UTOLSÓ CIGARETTÁM...”

Gena Juskevics, tizenkét éves.

Jelenleg újságíró.

A háború első napjának reggele...

Napsütés. És szokatlan csend. Érthetetlen némaság.

A szomszédasszonyunk, egy katonatiszt felesége, sírva jött ki az udvarra. Valamit súgott anyámnak, de közben mutatta, hogy nem szabad beszélni. Mindenki félt hangosan kimondani, hogy mi történt, még akkor is, amikor már tudták, hiszen voltak olyanok, akiket már értesítettek. De féltek, nehogy provokátoroknak bélyegezzék őket. Pánikkeltőknek. Mert az félelmetesebb még a háborúnál is. Féltek... Most így gondolom... És természetesen senki nem hitte el. Ugyan már! Ott a hadseregünk a határon, ott vannak a vezetőink a Kremlben! Védelmezik az országot, az ellenség nem hatolhat be! Én így gondoltam akkor... Úttörő voltam.

Tekergettük a rádió gombját. Vártuk Sztálin beszédét. Szükségünk volt Sztálin szavaira. De Sztálin hallgatott. Aztán megszólalt Molotov. Mindenki hallgatta. Molotov azt mondta: „Háború van!” De még mindig senki nem hitte el. Hol van Sztálin?

Repülőgépek jelentek meg a város fölött... Idegen gépek tucatjai. Horogkeresztekkel. Eltakarták az eget, eltakarták a napot. Borzalom! Hullani kezdtek a bombák... Egyfolytában robbanásokat hallani. És zúgást. Minden olyan volt, mintha álmodnánk. Mintha ez nem a valóság lenne. Nem voltam már kicsi, emlékszem az érzéseimre. A félelemre, amely az egész testemben szétkúszott. Minden szavamba, minden gondolatomba behatolt. Kirohantunk a házból, futottunk valahova az utcákon... Úgy éreztem, nem is létezik már a város, mindenütt csak romok. Füst. Tűz. Valaki azt mondta: a temetőbe fussunk, mert a temetőt nem fogják bombázni. Minek bombázni a halottakat? Volt a kerületünkben egy nagy zsidó temető, öreg fákkal. Mindannyian oda futottunk, sok ezer ember gyűlt össze. Ölelték a köveket, a sírkövek mögé bújtak el.

Ott ültünk anyával éjszakáig. Körülöttünk senki nem ejtette ki a száján a „háború” szót. Egy másik szót hallottam folyton: „provokáció”. Ezt ismételgette mindenki. Meg egyre arról beszéltek, hogy a csapataink azonnal megkezdik az ellentámadást. Sztálin kiadta a parancsot. Hittek ebben.

De egész éjjel zúgtak a gyáarak szirénái Minszk külvárosaiban...

Az első halottak...

Az első... egy ló volt... Aztán láttam egy halott asszonyt... Megdöbbsentem. Addig úgy képzeltem, hogy egy háborúban csak férfiakat ölnek meg.

Reggel felébredek... Fel akarok pattanni, aztán eszembe jut, hogy háború van, és becsukom a szemem. Nem akarom elhinni.

Az utcákról már nem hallani bombázást. Hirtelen minden csendes. Néhány napig tartott a csend. Aztán egyszer csak min-

den felbolydult... Jön például egy csupa fehér ember, a cipőjétől a hajáig mindene fehér. Lisztes. Fehér zsákot cipel a hátán. Jön futva egy másik... Konzervdobozok potyognak a zsebeiből, konzervdobozok vannak a kezében is. Csokik... Dohányzacskók... Valaki maga előtt tartja a sapkáját, úgy szalad, cukor van benne... Valaki egy lábasban viszi a cukrot... Ezt nem lehet leírni! Van, aki egy vég vásznat cipel, van, aki kék szövetet tekert magára több rétegben. Vagy vöröset... Vices, de senki nem nevet. Szétbombázták az áruraktárakat. Egy nagy boltot nem messze a házunktól. Az emberek rohantak, hogy összeszedjék, ami maradt. A cukorgyárban néhány ember belefulladt a tartályokba, amikben a melasz volt. Borzalom! Az egész város szotyolát rágszált. Valahol találtak egy szotyolaraktárat. A saját szememmel láttam, ahogy egy nő a bolthoz rohant. Nem volt nála semmi, se zsák, se szatyor, de feltalálta magát: levette a kombinéját. Meg a melltartóját. És megtöltötte hajdinával. Cipelte. Mindezt szódtalanul. Senki nem beszélt.

Amikor hívtam oda anyát, már csak mustár maradt, sárga mustárosüvegek. „Ne vegyél el semmit!” – mondta anya. Később bevallotta, hogy szégyellte magát, mert egész életében másra tanított. Még amikor éhezünk, és visszaemlékeztünk ezekre a napokra, akkor sem bántuk meg, hogy mi semmit sem vittünk el. Ilyen volt az anyám.

A városban... az utcáinkon nyugodtan sétálgattak a német katonák. Mindent filmre vettek. Nevetgéltek. A háború előtt volt egy kedvenc játékunk, németeket rajzoltunk. Nagy fogakkal. Agyarakkal. Most meg itt sétálgatnak... Fiatalok, szépek... Szép gránátjaik vannak, bedugva az erős csizmájuk szárába. Szájharmonikán játszanak. Még viccelődnek is a mi szép lányainkkal.

Egy idős német cipel valami ládát. Jó nehéz a láda. Odahívott, és mutatta: segíts! Két fogantyúja volt a ládának, kétfelől fogtuk. Mikor elvittük oda, ahová kellett, a német megveregette a vállamat, és elővett a zsebéből egy csomag cigarettát. Tessék, a fizetség!

Hazamentem. Alig bírtam kivárni, leültem a konyhában, és rágyújtottam. Nem is hallottam, ahogy kattant az ajtó, és bejött anya.

– Dohányzol?

– Öhö...

– Honnan van a cigaretta?

– Német.

– Dohányzol, ráadásul az ellenség cigarettáját szívod. Elárlod a Hazát.

Az volt az első és utolsó cigarettám.

Egyszer este anya leült mellém.

– Nem bírom elviselni, hogy itt vannak. Értesz engem?

Harcolni akart. Az első napoktól kezdve. Elhatároztuk, hogy megkeressük a földalatti ellenállókat, biztosak voltunk benne, hogy valahol vannak ilyenek. Egy pillanatig sem kétkedtünk benne.

– Mindenkinél jobban szeretlek a világon – mondta anya.

– De megértesz engem? Meg fogsz bocsátani nekem, ha történik velünk valami?

Attól kezdve rajongtam az anyámért, és mindenben hallgattam rá. És ez az egész életemre megmaradt.

„IMÁDKOZOTT A NAGYMAMÁM... AZT KÉRTE, HOGY VISSZATÉRJEN A LELKEM...”

Natasa Golik, ötéves.

Jelenleg korrektor.

Megtanultam imádkozni... Gyakran gondolok rá, hogyan tanultam meg a háborúban imádkozni...

Azt mondták: háború van, nekem meg – természetesen – ötévesen fogalmam se volt róla, hogy mi az. Azt se tudtam, mi a félelem. De aztán a félelemtől – éppen a félelemtől – elaludtam. És aludtam két napon át. Két napig úgy feküdtem, mint egy játék baba. Mindenki azt hitte, hogy meghaltam. Anya sírt, a nagymama imádkozott. Két napon és két éjszakán át imádkozott.

Kinyitottam a szemem, és az első, amire emlékszem: a fény. Ragyogó-ragyogó fény, szokatlanul erős. Annyira erős volt, hogy fájt. Hallom valakinek a hangját, és felismerem: a nagymamámé. Az ikon előtt áll, és imádkozik. „Nagymama... nagymama” – szolongattam. Nem fordult meg. Nem hitte el, hogy én szólítom... De én már felébredtem... kinyitottam a szemem...

– Nagymama – kérdeztem aztán –, hogyan imádkoztál, amikor meghaltam?

– Kértem, hogy térjen vissza a lelked.

Egy év múlva meghalt a nagymama. Már tudtam imádkozni. Imádkoztam, és kértem, hogy térjen vissza a lelke.

És visszatért.

„OTT HEVERTEK, RÓZSASZÍNÜEN, A PARÁZSBAN...”

Kátya Korotajeva, tizenhárom éves.

Jelenleg vízmérnök.

A szagokról fogok mesélni... Arról, hogy milyen szaga van a háborúnak...

A háború előtt hat osztályt fejeztem be. Akkor olyan rend volt az iskolában, hogy a negyedik osztálytól kezdve vizsgát kellett tenni. Na, letettük az utolsó vizsgát. Ez júniusban volt, és negyvenegyben a május is, a június is hideg volt. Minálunk általában májusban virágzik az orgona, de abban az évben csak június közepén kezdett virágozni. Így a háború kezdete nekem mindig az orgonailattal kapcsolódik össze. Meg a zelnice illatával. Ezeknek a fáknak számomra mindig háborúszaguk van...

Minszkben laktunk, Minszkben is születtem. Apám egy katonakórus vezetője volt. Eljártam vele a katonai parádékra. Két bátyám volt. Engem természetesen mindenki szeretett, kéneveztetek, hiszen én voltam a legkisebb, ráadásul kislány.

Jön hamarosan a nyár, a vakáció. Mennyire örültünk neki! Én sportoltam, a Vörös Hadsereg Házába jártam úszni, a me-

dencébe. És irigykedtek rám az osztályban, még a fiúk is. Én meg büszke voltam rá, hogy milyen jól tudok úszni. Június huszonkettedikén, vasárnap, úgy volt, hogy ünnepélyesen megnyitják a Komszomol-tavat. Sokáig ásták, építették, a mi iskolánk is eljárt oda dolgozni kommunista szombatokon. Azt terveztem, hogy az elsők között fogok úszni benne. Naná!

Reggel mindig elmentünk friss péksüteményért. Akkor ez már az én feladatom volt. Az úton találkoztam a barátnőmmel, és ő mondta, hogy kitört a háború. Az utcánkban sok kert volt, mindegyik virággal tele. Azt gondoltam: „Ugyan miféle háború? Micsoda butaság?”

Oththon apa feltette a szamovárt... Még semmit sem tudtam elmondani, amikor szaladtak át a szomszédok, és mindegyik ugyanazt ismételte: „Háború! Kitört a háború!” Másnap reggel hét órakor a bátyámnak meghozták a behívót. Nappal elszaladt a munkahelyére, és megkapta a pénzét: elszámoltak vele. Ezzel a pénzzel hazajött, és azt mondta a mamának: „Megyek a frontra, nekem semmire sincs szükségem. Itt a pénz, vegyetek Kátyának új kabátot.” Mert én, amint hetedikes lettem, felsős, mindig arról álmodtam, hogy vesznek nekem egy kék Boston-kabátot, szürke karakülprem gallérral. A bátyám tudott erről. Soha nem fogom elfelejteni, hogy amikor elment a frontra, odaadta nekem a pénzét kabátra. Szegényen éltünk, volt elég lyuk a családi költségvetésben. De a mama megvette volna nekem azt a kabátot, ha egyszer a bátyám kérte. De nem jutott rá ideje...

Minsket bombázni kezdték. Mi a mamával a szomszédék kőfalú pincéjében húztuk meg magunkat. Volt egy kedvenc macskám, nagyon vad volt, soha ki nem ment volna az udvarról, de amikor bombázni kezdték, és indultam a szomszédba,

futott utánam. Próbálom elkergetni: „Sipirc haza!”, de ő csak jött utánam. Ő is félt egyedül maradni. A német bombák sivítva, bögve hullottak. Volt bennem zenei érzékenység, és különös erővel hatott rám ez a hang. Olyan félelmetes volt, hogy izzadt a tenyerem. Ott volt velünk a pincében a szomszéd négyéves gyerek. Nem sírt, csak nagyon nagy szemekkel nézett...

Először csak egy-egy ház égett, aztán az egész város. Szeretjük nézni a tüzet, de félelmetes, amikor egy ház ég, itt meg a tűz két oldalról jött, az eget és az utcákat is beborította a füst. És itt-ott – ragyogó fény. A tűztől. Emlékszem három nyitott ablakra valami faházban, a párkányokon gyönyörű kaktuszok. Már nincsenek emberek a házban, csak a kaktuszok élnek még ott. Olyan érzésem volt, hogy azok nem piros virágok, hanem tűz. A virágok égnek.

Menekültünk...

Útközben a falvakban kenyeret és tejet kaptunk, mással nem tudtak megkínálni az emberek. Pénzünk nem volt. Én csak egy kendőben mentem el otthonról, a mama pedig, nem is értem, miért, télikabátban és magas sarkú cipőben. Mindenhol kaptunk enni, senki meg se említette, hogy pénzt kérne érte. Mentek a menekültek tömegei...

Aztán valaki azt mondta, hogy az utat előttünk motorke-rékpáros német katonák vágták el. Szaladtunk vissza, ugyanazokon a falvakon át, ugyanazok az asszonyok álltak az út mentén a tejesköcsögökkel. Visszaértünk az utcánkba. Néhány nappal azelőtt ott még minden zöldellt, virágzott, most meg minden elégett. Még a százéves hársfákból sem maradt semmi. Minden a sárga homokig leégett... Mintha eltűnt volna a fe-

kete föld is, amiből minden kinőtt, csak sárga homok maradt... Mintha egy frissen kiásott sírgödör mellett állnánk.

Csak a gyári kemencék maradtak meg, fehérek voltak, meg-
edződtek az erős tűzben. Más semmi sem ismerős. Leégett az
egész utca. Elégtek a nagymamák és a nagypapák és sok kis-
gyerek, mert ők nem futottak el mindenki mással együtt, azt
gondolták, őket nem fogják bántani. De a tűz senkit sem kí-
mált. Mész, és ott hever egy fekete hulla: egy öreg szénné égett.
Aztán messziről látsz valami kicsit, rózsaszínűt: az meg egy
gyerek. Ott heverték, rózsaszínűen, a parázspan...

Anya levette a kendőjét, és bekötötte a szemem vele... Így
mentünk el a házunkig, vagyis arra a helyre, ahol néhány nap-
pal azelőtt még a házunk volt. De a ház eltűnt. A macskánk
fogadott minket, valami csoda folytán megmenekült. Hozzám
simult – és annyi. Senki sem tudott megszólalni... Még a
macska sem nyávogott. Néhány napig néma volt. Mindenki
megnémult.

Aztán, amikor megláttam az első fasisztákat... vagyis nem
megláttam, hanem meghallottam őket – mindnek vasalt csiz-
mája volt, és hangosan csattogtak. A mi útjainkon. Néztam
őket, és úgy éreztem, még a földnek is fáj, ahogy mennek...

És hogy virágzott abban az évben az orgona... És hogy vi-
rágzott a zelnice...